

Mikko Laitinen

Lauluja reaalisesta

Johdanto

Lacanin mukaan sanat voivat ainoastaan viitata toisiin sanoihin tavoittamatta subjektin Asiaa (Myyrä 1991).

Artikkelini aiheeseen ohjasi mielenkiintoni soitto- ja ääni-improvisaatiota ja vapaata assosiaatiota kohtaan sekä kokemus ryhmäterapiasta, jota tässä kuvaan ja jonka ilmiöitä pohdin. Kyseessä oli kahden päivän ryhmäterapia lapsille ja nuorille, jotka olivat kohdanneet sisaruksensa kuoleman. Terapiasta tai osallistujista riippumattomista syistä ryhmä typistyi lopulta yksipäiväiseksi. Lyhyen, mutta intensiivisen yhdessä olemisemme keskiöksi muodostui yhteinen musiikillinen improvisaatio ja siinä syntyneen musiikillisen teeman soittaminen. Ryhmään osallistui lisäksi kolme nuorta, 15- ja 12-vuotiaat pojat ja 10-vuotias tyttö.

Terapiatilassa oli tarjolla soittimia, joista jokainen valitsi halutessaan omansa. Osallistujat vaikuttivat uteliailta ja halusivat kokeilla soittamista. Ohjasin nuoret kokeilemaan improvisaatiota, tuottamaan ääniä soittimilla, kuuntelemaan kokonaisuutta ja leikkimään äänillä mahdollisimman vapaasti ilman arvostelua ”oikeasta tai väärästä” tavasta soittaa. Yhteinen soitto löysi muotonsa nopeasti ja siitä muodostui rauhallinen, mollisoitintinen toistuva kuvio, jossa nuoret soittivat melodiasoittimilla toisiansa täydentäviä teemoja. Soitto jatkui pitkään, noin 15–20 minuuttia, minkä jälkeen huoneessa vallitsi rauhallinen, tyytyväinen ja pidätellyn innostunut tunnelma yhteisen luomuksen johdosta. Tämän yhteisen teeman soittamisesta tuli ainoa asia, mitä nuoret halusivat tehdä. Meillä oli aikaa käytettävissämme koko päivä (tai tässä vaiheessa luulimme, että kaksi päivää), joten kävimme välillä ulkoilemassa ja palasimme soittamaan teostamme.

Kokemus läheisen kuolemasta oli osallistujille luonnollisesti hyvin vaikea kokemus eivätkä nuoret puhuneet aiheesta ryhmässä. Tilanne oli muutenkin jännittävä, uusia ihmisiä ja uusi kokemus. Viikonlopun aihe, sisaruksen kuolema ja suru, olivat eittämättä kaikkien mielissä, vaikkei menetyksen kokemuksista puhuttukaan.

Joitakin aikoja ryhmän jälkeen sain järjestävän tahon kautta ilahduttavia terveisiä. Sisarukset, jotka ryhmään osallistuivat, olivat vanhempiensa mukaan silminnähden muuttuneita ja olivat kotiin palattuaan nukkuneet omissa huoneissaan ensimmäistä kertaa kuukausiin menetyksen jälkeen. Jotakin hyvin tärkeää oli tapahtunut.

Siltala (2012) kirjoittaa Kristevan ajattelusta. Kärsimys on tulos merkityksen jatkuvasta etsinnästä. Kärsimykseltä voidaan suojautua maanisuuteen ja masennukseen. Psykoanalyysi ja taiteellinen tekeminen luovat itseen vähemmän tuhoavia, rauhoittavia siteitä.

Äkillinen sisaruksen menettäminen ja sen lopullisuus oli mykistänyt terapiaryhmän nuoret lähes puhumattomiksi ja ehkäpä keinottomiksi kärsimyksen merkityksen etsinnässä. Yhteisen musiikillisen leikin avulla nuoret löysivät hoivaavan yhteyden subjektiinsa ja toisiinsa sekä muodon sille mikä oli pirstoutunut, hahmoton ja kaoottinen. Löytyi tekemistä, joka tuntui merkitykselliseltä.

Kysymyksiä

Onko taiteen ja tässä tapauksessa tarkastelun alla oleva luova, spontaani, improvisationaarinen ilmaisu lähimpänä välitöntä kokemista, jota Lacanin mukaan emme voi kokea tultuamme kielelle ja symboliselle alistetuiksi. Ryhmän osallistujien toiminta oli edellä mainitun kaltaista ja kokemuksella oli merkittävä vaikutus osallistujien hyvinvointiin. Mitä tapahtuu, kun trauman aiheuttama psyykinen epäkunto korjaantuu?

Vapaassa improvisaatiossa on mielenkiintoisia ominaisuuksia. Osallistujat ovat keskellä yhdessä tuotettua tunnelmaa, voivat reagoida ja yhtäaikaisesti kommentoida toistensa tekemisiin. Sanallisessa vuorovaikutuksessa keskustelijoiden yhteyttä rytmittää vuorotteleva puhe ja siitä syntyvät assosiaatiot. Musiikillisessa vuorovaikutuksessa ilmaisu voi olla yhtäaikaista ja nimenomaan yhtäaikainen ilmaisu vahvistaa emootioita.

Lyhyt kertaus Lacanin perustermeistä imaginaarinen, symbolinen ja reaalin. Imaginaarinen tarkoittaa havainnointia, aistimista ja kykyä mielikuvitteluun ja symboleiden muodostamiseen. Se on kaltaisuksien järjestelmä. Symbolinen tekee eroja asioiden välille, se on erojen järjestelmä. Tuoli on eri kuin huoli. Kuinka paljon pöytää voi purkaa ennen kuin se lakkaa olemasta pöytä? Isän nimi tarkoittaa symbolifunktiolle esimerkiksi kielelle ja vallitsevan kulttuurin säännöille alistumista. Reaalinen on sitä mitä imaginaarinen ja symbolinen eivät ole.

Mitä on Reaalinen? Olemisen ”perusmuoto”, kuoritun sipulin ytimen keskusta, alkukoti ihana, johon koemme jatkuvaa kaipuuta? Tavoittelemme sitä, ja kenties saavutamme sen ajatuksettoman tilan katoavan pieneksi hetkeksi päihteiden, orgasmin, unen, taiteen, meditaation, hypnoosin, uskonnon tai urheilun avulla? Vai ovatko edellä mainitut vain Isän nimelle eli kulttuurin normeille alistumisesta johtuvia neuroottisia mielihyvän saamisen keinoja ja Reaalinen on piilottanut pysyvästi välittömän nautinnon? Olemistamme määrittää jatkuva tiedostamaton pyrkimys päästä lähemmäs tuota tuttua tuntematonta? Yhtäläillä meitä määrittää pyrkimys kohti nautintoa ja pyrkimys poistaa kärsimys antamalla sille merkitys. Viekö buddhalaisten munkkien omistautuminen meditaatioharjoituksille heitä lähemmäksi Reaalista ja todellista egosta ja egon symboleista vapaata autuutta?

Huomaan, että Reaalista pohtiessa on helpompi esittää kysymyksiä kuin yrittää kuvata sitä. Ja taas, jos sanat voivat viitata vain toisiin sanoihin, kuinka siis kuvata sitä, joka on ikiajoiksi menetetty sanojen tavoittamattomiin?

Reaalinen edustaa kaikkea sitä mitä emme tavoita ja mitä emme voi ymmärtää? Lacanin mukaan olemme symbolisessa kastroaatiassa, kielen symbolifunktiolle ja Isän nimelle, yhteisön säännöille alistumisessa menettäneet välittömän kokemuksemme ja välittömän nautintomme. (Kurki 2012; Myyrä 1991.)

Reaalinen on kaikkea sitä, mitä jollakin tapaa tiedostamme tai kuvittelemme olevan olemassa muttemme voi ymmärtää tai ajatuksin tavoittaa? Kuoleman mysteeri, avaruuden loppumattomuus, ajan luonne, Freudin Unen napa.

Reaalisen lähde on ruumissa ja sen autonomisissa toiminnoissa, lämpösäteilyssä, rytmeissä, sähkömagnetismissa ja kaikessa siinä mikä on tietoisuutemme ulkopuolella tai mitä emme voi sanoa ilmaista.

Olen kuullut joidenkin säveltäjien kuvaavan työtään parhaimmillaan ”välittämiseksi”. He tuntevat toimivansa välikappaleina, kun sävellykset ilmestyvät tai virtaavat heidän kauttaan kuultaviksi. Sävellysten syntymekanismi ja -paikka on heille mysteeri.

Implisiittinen improvisaatio lasten sururyhmässä

Ryhmän lapsille oli yhteistä se, ettei sisaruksen menettämisestä ja surusta puhuttu. Kantelettaresta erottui aihetta kuvaava ote, jossa yhdistyy kauniisti puhuminen, laulaminen sekä itseilmaisuus ja sen mahdottomuus:

*Lauloin ennen lapsempana
kieltä pieksin pienempänä
vaan en nyt sanoa saata
enkä kielin kerskaella
kieleni minun kipiä
säveleni sangen sairas*

– Lönnrot: *Äiä on ääntäni kulunut, Kanteletar*

Davisin mukaan (Lehtonen 2010) luova toiminta mahdollistaa tiedostamattomien impulssien ilmaisun ja näin ”taiteeksi naamioituneena” ohittavat egon kontrollin.

Ehkä on niin, että kulttuuri on tyypistänyt itseilmaisun monotoniseksi puheeksi, kun subjektille ominaisempaa olisi ilmaista itseään laajemmalla ja dynaamisemmalla äänenkäytöllä. Erityisesti suomen kielessä intonaatiot loistavat poissaolollaan ja tämä tuntuu kättelevän hyvin suomalaisten vaikeutta tunteidenilmaisuun ja raskasta historiaa; alisteista asemaa, sotien ja sisällissodan synkkiä siirtotaakkoja.

Improvisaatio muistuttaa monella tapaa vapaata assosiaatiota. Vapaa musiikillinen improvisaatio ilmaisee emootioita ja tunnistettavia tunteita. Se tutkiskelee tiedostamatonta ja ajoittain tavoittaa jotakin mikä on odottanut kosketusta ja vapauttaa sen. Ryhmäimprovisaatiossa ilmaisuus voi olla osallistuvaa ja aktiivista, toisaalta hiljaisuus tai hiljaa oleva osallistuja on tärkeä osa kokonaisuutta. Hiljaisuuteen tehty ääni vaatii rohkeutta. Vastaako kukaan? Jääkö yksin? Mikä ääni minusta tulee? Miltä se kuulostaa? Hiljaisuuteen tehty ääni lähetetään kaikumaan Heimlichin ja Unheimlichin maisemiin. Tässä hetkessä jokainen on muukalainen odottaen mitä tiedostamattoman kaiku vastaa. Onko se jotakin tukea antavaa ja eheyttävää vai kaoottista ja hajottavaa?

Onko implisiittinen improvisaatio ei-kielellistä assosiaatiota? Freudin käsite Das Körper Ich kuvaa minuuden alkuperäistä muotoa ennen sanoja. Tämä ruumisminä muodostuu varhaisen vuorovaikutuksen ja tunnekokemusten kautta. Tässä vaiheessa syntyy sulautumisen ja eriytymisen kokemuksia.

On helppo kuvitella, että ei-kielellisen assosiaation perusta luodaan tässä vaiheessa. Sisäiset ja ulkoiset impulssit ja aistihavainnot tulevat mielen käsiteltäviksi ja niistä muodostuu kokemus, jota voi edelleen eritellä (Siltala 2013). Varsin osuva kuvaus myös ryhmäimprovisaatiossa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta.

Improviseoidessa yhdessä aikaansaatu sointikuva on kaikille yhteinen ja mahdollistaa

samankaltaisten emootioiden ja tunteiden kokemisen. Ryhmän luoma musiikki myös ylläpitää emootioita ja tunnelmaa. Yhteinen kokemus on ”tässä ja nyt” ja sitä koetaan ja ylläpidetään samanaikaisesti. Tämä yhteinen summaemootio luo mahdollisuuden esimerkiksi keskinäisen empatian kokemiselle. Tämä lienee yksi tärkeimmistä sisällöistä esimerkkitapauksessa ja miksei ryhmän yhteissoitossa tai laulussa yleensä. Lyhyen hetken ajan osallistujat ovat konkreettisesti saman värähtelyn vaikutuspiirissä. Minkälaisia merkityksiä tästä voisi löytää? Osallistujien ruumiit värähtelevät samaa taajuutta solutasoa myöten. Ääni on värähtelyä, joka vaikuttaa muun muassa veteen. Ihmisessä on 70 % vettä. Onko tässä osittain tiedostamattoman siirron fysiologinen perusta? ”Vetemme ovat samassa järjestyksessä.” Ajatuksena ja metaforana kaunis. Japanilainen tutkija Emoto Masaru on tutkinut tietoisuuden, sanojen ja musiikin vaikutusta veden molekyyliarakenteeseen ja kuvannut jäädytetyjä kiteitä. Ottamatta kantaa Masarun tieteelliseen uskottavuuteen, kuvat ovat todella kauniita ja niitä voi ihastella googlen kuvahaulla Masarun nimellä.

Terapiaryhmässä samaa musiikillista teemaa toistettiin useaan kertaan nuorten toivomuksesta. Tämä on hyvin yleinen kokemus muistakin terapioidista – jostakin musiikillisesta teemasta muodostuu tärkeä, ja sitä on halu ja tarve toistaa. Ikään kuin toistolla annettiin improvisaatioissa syntyneen teeman tehdä tehtävänsä. ”Soitetaan sitä meidän juttua”, tämä ehdotus toistui päivän aikana useita kertoja. Mielenkiintoinen ehdotus, mitä se pitää sisällään? Mitä juttua? Tehdään kuultavaksi se mistä ei voi puhua, lohdutetaan toisiamme, palataan vielä siihen tilaan missä olemme yhdessä ja kuuntelemme toisiamme, tilaan missä minusta löytyy jotakin sellaista mitä tarvitsen. ”Tehdä kuultavaksi” on miellyttävä sanapari. Asia tulee kuultavaksi, kuultavaan muotoon, ääneksi ja osittain nähtäväksi, ehkä läpikuultavaksi, läpi työstettäväksi.

Soittaessaan ryhmä loi oman kielentapaisen, jossa musiikillisesta teemasta tuli ennen kaikkea lohdutuksen merkitsijä. Eri kielissä on omat merkitsijänsä, sanansa, tarkoittamaan samaa merkittyä esimerkiksi isä, pappa, Vater. Eri kielten edustajat eivät ymmärrä toistensa merkitsijöitä pelkän äänteen perusteella. Mitä terapiaryhmän musiikillinen teema merkitsisi ryhmän ulkopuolisille subjekteille?

Kristeva on esittänyt mielenkiintoisen ajatuksen mielialasta signifioijana. Esimerkiksi masentunut kieltää kielen merkityksen ja joutuu turvautumaan kielen ulkopuolisiin merkitsijöihin (Myyrä 1989).

Näinä ulkopuolisina merkitsijöinä voi toimia improvisaatioissa syntyneet affektit ja niihin liittyvät musiikilliset symbolit ja kokemukset. Vaikeasta masennuksesta kärsivä potilas on usein psyykkisesti jumittunut. Mieli on jäykkä ja liikkumaton, symbolifunktio ei toimi eikä assosiaatioita eikä tämän vuoksi affekteja synny. Improvisaatiolla potilas on saanut aikaiseksi affekteja, jotka vaativat symbolisaatiota ja saavat näin assosiaatiot liikkeelle. Jollakin tapaa soitto on toiminut signifioijana ja aloittanut affektivyyhdin purkamisen. Soitto tarjoaa usein kohtuullisen nopeasti mielihyvää, joka toimii kannustimena jatkaa.

Lacanin mukaan vapaassa assosiaatioissa löytyy sanat, jotka murhaavat Asian, sen mistä ei ole puhuttu ja sen mikä on jäänyt elämään tiedostamattomaan. Sana saa aikaan affektin, joka asettaa subjektin uuteen asemaan irti traumasta. (Myyrä 2001.)

Ehkä myös soitetut sävelet, niiden keskinäinen harmonia ja dynamiikka toimivat samalla tavalla aikaan saaden affektin, joka irroittaa traumasta. Joissakin varhaislapsuudessa traumatisoituneissa potilaissa tämä on näkynyt selvänä fyysisenä muutoksena pakkoliikkeitten muunnellussa muotoaan

ja niiden jäädessä vähitellen pois. Affektien säilömä salaisuus tulee soittaessa kuulluksi ja sanotuksi, joilloin affekti menettää tarkoituksensa. Samalla tapahtuu kehitystä, jossa puhuminen tulee mahdolliseksi. Aiemmin puhumisen esteenä olleet voimakkaat ja irrationaaliset fyysiset kipukokemukset ovat väistyneet ja tehneet puhumisen mahdolliseksi.

Psykoanalyttikko, taiteilija ja taiteen kokija antavat myöten omille rajoilleen ja kulkevat trauman läpi. He todistavat ja elävät sen mitä potilaassa, perheessä tai taideteoksessa tapahtuu. Aistiminen ja yhteys toiseen tapahtuu usein tietoisuuden tuolla puolen. (Ettinger: Siltala 2012.)

Ryhmäterapiapian lapset halusivat palata yhteiseen soittoomme ja sen tunnelmaan kerta toisensa jälkeen. Kulloisenkin soittotauon jälkeen ryhmässä vallitsi hyvin levollinen ja rauhallinen tunnelma. Kanteletar kommentoi seuraavasti:

*Soitto on suruista tehty
murehista muovaeltu
koppa päivistä kovista
emäpuu ikipoloista
kielet kiusoista kerätty
naulat muista vastuksista
– Lönnrot: Eräskummanen kantele, Kanteletar*

Päivän päätteeksi lapset piirsivät kuvan kokemuksestaan. Sovimme niin, ettei kuvia katsella yhdessä vaan ne jäävät minulle talteen. Kuvissa lapset käsittelivät hyvin liikuttavalla tavalla kuollutta sisarustaan. Kuvissa tiivistyi päivän teema vaikei aiheesta sanallista keskustelua käytykään. Toki kaikki olivat tietoisia miksi yhteen kokoonnuiimme. Ferenczi kuvaa termiänsä *Wise Baby* sanoen, että lapset jotka ovat kärsineet paljon, ovat varhaiskypsiä, vanhoja, tarkkavaistoisia. (Pylkkänen 2004.) Hyvin looginen ajatus. Kärsimys vaatii merkitystä, pakottaa liikkeeseen ja etsintätöihin. Ferenczi (Hadley 2003) laajensi työssään terapian puitteita tutkimalla analyttikon aktiivisuuden vaikutusta potilaan itseilmaisuuksiin. Ferenczin analyysissä on muun muassa laulettu ja soitettu pianoa jo 1900-luvun alkupuolella.

Ogden (Siltala 2007) kirjoittaa mielen varhaisimman jäsentymisen tilasta, jossa äidin ja vauvan yhteys luo lapsen mieleen muotoja, symbolisaation aiheita. Näihin muotoihin lapsi liittää lohdutusta, tyyntymistä, turvallisuutta, yhteydessä olemista, kannattelua, syleilyä ja hellyyttä.

Mikseipä myös musiikillisen ryhmäimprovisaation melodian muodot, harmoniat ja rytmit tavoittaisi näitä varhaisia kokemisen muotoja. Improvisaation aikana ruumis tuottaa musiikkia, aistit keskittyvät oman ruumiin tuntemuksiin samaan aikaan kun osallistuja reagoi ryhmän yhteisointiin ja muiden ilmaisuun.

Winnicottin mukaan vapaa assosiaatio on parhaimmillaan leikkiä, joka ilmaisee ryhmän keskinäisiä transferenssisuhteita ja voi syntyä vain riittävän luottamuksen vallitessa (Davidkin 2013).

Musiikillisen leikin tuotos, sävellys, on sitonut leikkijöiden psyykkistä energiaa. Sävellyksen kuuleminen vaikuttaa kuulijoihin ja käynnistää psyykkisiä prosesseja. (Lehtonen 2010.)

Menettämistä

Menetyksen aiheuttaman depressiivisen reaktion tarkoitus on suojata yksilöä psyykkiseltä kivulta, ellei surutyö ole onnistunut ja menetyksen aiheuttama aggressio ja pettymys ovat jääneet työstämättä. Menetyksen aiheuttamaa kipua yritetään poistaa aggression avulla. Mikäli tämä epäonnistuu, seuraa suruvaihe, jossa lapsi luopuu tyydytyksen tavoittelusta ja jossa tarvitaan sisäisen mielikuvamaailman ja objektimaailman pysyvyyttä. Jos sureminen ei ole mahdollista, vallitseviksi tunteiksi nousevat masennukselle tyypilliset toivottomuuden ja tyhjyyden tunteet. Sisäisen hyvän osaobjektin vallitessa vahvistuu hyvä sisäinen kokemus itsestä. Tämä vauvaiässä rakentunut mekanismi on käytössä läpi elämän. Uusien menetysten kohdatessa yksilö joutuu varhaisten mekanismien, ambivalenssin ja syyllisyydentunteiden aiheuttaman ristiriidan vaikutuspiiriin. Menetykset ovat aina monikerroksisia koostuen varhaisesta ja nykyisestä menetyksestä ja niiden yhtymäkohdista. Menetykset ovat aina uhka hyvälle itsekokemukselle. (Sandler, Joffe: Raitasalo 2004.) Esimerkkiryhmässä musiikillinen teema muodostui hyväksi objektiksi, joka edesauttoi surutyötä.

Menetyksen läheisyys ja voimakkuus koettelee siis yksilön sisäistä hyvää ja haastaa psyyken toiminnat. Pystyykö yksilö surutyöhön vai onko mielekäästä reagoida tyhjyydellä ja masentumisella. Läheisen perheenjäsenen menettäminen on voimakkaimpia todellisen ja sisäisen objektin menetyksiä, joiden käsittelemiseen ja surutyöhön tarvitaan ulkopuolista apua ja uusia symboleja, hautajaisia, osanottoja, musiikkia. Näiden avulla voidaan vahvistaa ja säilyttää hyvää objektia esimerkiksi muistelemalla ja valokuvia katselemalla. Samalla puretaan objektiin liittynyttä energiaa.

Lohdusta

Melanie Klein (Segal 1994) kuvaa pienen lapsen hyvä- ja pahakäsitysten syntymekanismeja. Lapsi tiedostaa, että hyvät ja pahat kokemukset eivät tule erillisistä objekteista vaan yhdestä äidistä, joka on sekä hyvän että pahan lähde.

Musiikki voi koskettaa sekä hyvää että pahaa objektia. Kyseisessä sururyhmässä yhdessä luotu musiikki kosketti selvästi hyvää meissä. Yritän kuvata tilannetta ja omia tuntemuksiani: Neljä ihmistä keskikokoisessa huoneessa, minä ja kolme nuorta. Ikkunassa syksyinen järvimaisema. Soitto kestää kerrallaan vähintään 10 minuuttia, toistetaan samaa teema, jonka kierto kestää noin 15 sekuntia. Vallitsee rauhallinen ja keskittynyt tunnelma. Sävellaji on surumielinen A-molli, jonka päälle lapset tuottivat omia melodioteemojansa. Soitto tuntuu kannattelevan ja yhteinen läsnäolo, vaihdetut rauhalliset katseet tuntuvat lohdullisilta. Kauneus on läsnä. Hyvä on läsnä. Soiton tauottua on hiljaista ja rauhallista. Sitten joku kysyy, soitetaanko vielä?

Ryhmä on enemmän kuin osiensa summa, hyvässä ja pahassa. Tässä tapauksessa tuntui löytyvän ”yhteishyvä”, joka kosketti osallistujia samankaltaisesti samalla voimistaen. Kleinin ajatus osuu tähän hienosti: *”Depressiivisessä positiossa koetun surun tuottama kipu sekä sisäisten ja ulkoisten rakkausobjektien palauttamiseksi kehittyvät korjaavat pyrkimykset ovat luovuuden ja sublimaation perusta.”* (Segal 1994.)

Jokainen uusi menetys koskettaa niitä emotioita, joita alkuperäinen kamppailu hyvän ja pahan ymmärtämiseksi ja äidistä irtautumiseksi on aiheuttanut. Luova tekeminen on keino tavoittaa näitä kokemuksia tarpeen mukaan, tehdä ne näkyväksi tai kuuluvaan muotoon. Sururyhmän tapauksessa tarve vaati lohdutusta ja ymmärrystä surua sekä ikävää kohtaan.

Kuulluksi tulemisesta

”Psykoanalyysin tulee siis pysyä dialektisena suhteena, jossa analyytikon toimimattomuus ohjaa subjektin puhetta hänen totuutensa toteutumiseen” (Myyrä 2007).

Yksi soittamisen merkittävistä puolista on kuulluksi tuleminen. Subjekti ilmaisee itseänsä impulsiivisesti ja Toinen kuuntelee. Tietysti on mahdollista, että muiden osallistujien esimerkiksi terapeutin soitto tai tulkinnat soitosta alistavat potilaan tai hänen soittonsa objektiksi. Tällöin kyseessä on enemmän egojen välinen kamppailulaji kuin terapia eivätkä subjektit pääse ääneen. Joka tapauksessa oma soitto syntyy omassa Toiseudessa ja se on suunnattu Toiselle.

Soittaminen on sopivan ”epätarkka” itseilmaisun muoto. Se herättää tunteita ja jättää tilaa väärinymmärryksille ja sille, mitä ei ole sanottu. Soittaessa heräävät affektit tarjoavat oman kokemukseni mukaan uusia monihaaraisia polkuja affektin syntysijoille ja siihen liittyviin kokemuksiin.

Ilman Toiseutta ei ole kuulluksi tulemistakaan. Toiseus alkanee muodostua jo kohdussa kun vauva aistii ympäristöään. Äidin pulssin jyskyttävä rytmi ja sen muutokset, ulkopuolelta kuuluvat muuttuvat äänet, päivän ja yön vaihtelu, muutokset valossa ja liikkeessä. Näistä voisi kuvitella muodostuvan ensimmäisiä kokemuksia eroista, laaduista. Identiteetti muodostuu kuvasta, jonka saamme toisten palautteesta. Sisäistämme mielikuvia toisista, esimerkiksi terapeutti voi olla potilaan keskustelukumppanina myös taukojen aikana potilaan mielikuvituksessa tarjoten tukea ja sisäisen kuuntelijan ja keskustelukumppanin.

Toinen tarkoittaa myös subjektin tiedostamatonta osaa, josta sanat tuotetaan. Toinen on se osa, joka on menetetty eriytymisen ja Isän nimelle alistumisen takia. Kuulluksi tulemisen tarve juontanee juurensa tähän alkuperäiseen eriytymiseen kun äidistä on tullut Toinen, jonka yhteyteen ja samalla omaan välittömään kokemiseen yhteyteen jatkuvasti kaipaamme ja pyrimme. Improvisaatiolla ja yhdessä musisoimisella voidaan saavuttaa yhteys omaan Toiseen ja usein sanaton yhteys osallisten subjektien Toista yhdistäviin tunteisiin.

Ryhmän loppu

Bion: Ryhmän tiedostamaton on aina enemmän kuin osiensa eli osallistujien tiedostamattomien summa (Davidkin 2013).

”Mikä olen? Tähdenlento luojan ikuisessa yössä...” L. Onervan vahvaa kuvausta ihmisen elon lyhyestä luonteesta. Lyhyempi oli kuvatus ryhmän elontie ja se päättyi odotusten vastaisesti kesken kaiken. Tässä tapauksessa ”kesken kaiken” kuvaa kokemusta varsin hyvin. Tuntui siltä, että olimme jonkin oleellisimman äärellä ja nuoret olivat löytäneet keinon ilmaista surua ja kaipuuta. Ehkäpä he saivat kuitenkin kosketuksen subjektiinsa ja hyvään sisällänsä sekä keinoja käsitellä tulevia tilanteita, joissa elämän kaoottisuus ja ennalta arvaamattomuus panevat parastaan.

Onerva päättää runonsa:

*Alistukaa, avaruudet,
pienen tähden välkynnälle!
Tahdon loistaa, tahdon laulaa
kiitoslaulun elämälle!
– L. Onerva: Ihminen*

Implisiittinen improvisaatio lacanilaisen psykodiagnostiikan valossa

Lacanilainen diagnostiikka jakautuu kolmeen subjektityypin kuvaukseen (Kurki 2012): neuroottiseen, perverssiin ja psykoottiseen. Nämä kolme tyyppiä määrittävät symbolifunktion toiminnan ja Isän nimelle alistumisen/alistamattomuuden mukaan.

Neuroottinen subjekti alistuu Isän nimelle täysin ja noudattaa symbolifunktion ja kulttuurin normistoa ja sääntöjä. Hän luopuu välittömästi nautinnostaan ja toteuttaa halujaan kollektiivisten sääntöjen mukaan, yleisesti hyväksytyllä tavalla. Perverssi subjekti alistuu symbolifunktiolle osittain. Hän kykenee toimimaan yleisten sääntöjen mukaan kulttuurin ja yhteisön jäsenenä, mutta hänellä on sosiaalisesta normistosta poikkeavia tapoja hankkia nautintoa ja toteuttaa haluaan kulttuurin ulkopuolelta. Nämä perverssit taipumukset aiheuttavat ahdistusta neuroottisissa subjekteissa ja ovat yhteisön normiston vastaisia esimerkiksi erilaisia vallankäyttöön liittyviä talous- tai seksuaalirikoksia.

Psykoottinen subjekti on irti yhteisöllisestä symbolifunktiosta ja pyrkii välittömään halun toteuttamiseen ja nautintoon. Tämän hedonistisen nautinnon maksimoimisen varjopuolena on yksinäisyys ja nautinnon voimakkuutta vastaava ahdistus. Neuroottinen ääripää ahdistuu mikäli ei pysty toteuttamaan omaksumaansa normistoa ja toimimaan sen mukaisesti. Psykoottinen subjekti taas ahdistuu rajoitusten puutteesta vaikkakin ambivalentisti saa siitä myös välitöntä nautintoa. Mahdollisesti ahdistuksen aiheuttaa osittainen symbolifunktion omaksuminen ja tietoisuus kollektiivista johon ei tunne kuuluvansa.

Säveltää eli muuntaa affekteja säveliksi ja kuuluvaan muotoon. Subjektin symbolifunktio määrittelee ja luokittelee äänet kulttuuriin ja musiikilliseen tyyliin. Vapaassa improvisaatiossa lähtökohdaksi on tyhjä tila, hiljaisuus ja lähtökohdat ilmaisulle pyritään pitämään mahdollisimman vapaina ennakoasetelmista ja kulttuurisidoksista. Ilmaisussa pyritään muuttamaan kuuluvaksi sen hetkiset affektit, luopumaan Isän nimen alisteisuudesta ja toimimaan mahdollisimman vapaasti ilman sääntöjä. Jossakin määrin tilanne muistuttaa Lacanin perverssiä ja psykoottista subjektiä. Osallistujat eivät juuri voi ennakoida mitä tapahtuu, eivät voi tietää mitä haluta tai mitä muut haluavat. Hiljaisuus lähtötilanteena on otollinen hetki tuntee yksinäisyyttä, ahdistuneisuutta ja omia psykoottisia ominaisuuksia.

Soiton alkaessa saadaan aikaan ajallinen jatkumo, joka sitoo psyykkistä energiaa ja muodostaa symbolista – eroja äänten, ilmaisun ja subjektien välille. ”Tässä on minun ääneni ja tällä tavalla Toinen vastaa minulle.” Äänet ja niiden dynamiikka määrittelevät subjektien suhdetta toisiinsa.

Improvisaatio alkaa muodostua ja siinä on kuultavissa subjektien välistä kommunikaatiota ja toistuvia kuvioita. Improvisaation kulttuuri on muodostumassa. Muodostuvat rakenteet ja rakentuva Isän nimi helpottavat yleisesti ahdistusta. Kulloisenkin musiikin affektit vaikuttavat subjektin kokemukseen ja nautintoon tai ahdistukseen. Joka tapauksessa ahdistavatkin affektit ovat määriteltävissä suhteessa syntyneeseen kulttuuriin. Syntyneet teemat ja niiden tukeminen/niissä pysyminen tai niiden rikkominen/muuntaminen kuvastavat subjektin neuroottisia ja perverssejä ominaisuuksia. Neuroottinen subjekti sisäistää syntyneen melodian tarkasti ja kokee siitä poikkeamisen virheeksi tai epäonnistumiseksi. Hän saa nautintonsa onnistuneen toistamisen jälkeen kun aistillis-affektiivinen kokemus on ollut tarpeeksi lähellä alkuperäistä. Improvisaatiosta syntyneestä musiikista tulee kulttuurin sisäinen merkittäjä, joka on toistettava samalla tavalla eikä sitä ole neuroottisen subjektin mielestä syytä muuttaa. Esimerkiksi syntyneen laulun saa toistaa ja

esittää vain alkuperäinen subjekti eli vaikkapa artisti. Nämä neuroottiset subjektit pyrkivät asettamaan esittäjäsubjektin objektiksi. Ehkäpä, koska ovat kateellisia säveltäjä/esittäjän luovuudesta eli tavasta saada nautintoa kulttuurin sääntöjen ulkopuolelta (perverssi subjekti). Luovaa työtä tehdessä vapautuu hetkeksi yhteisön säännöistä ja vaatimuksista.

Perverssi subjekti voi toimia kulttuurin mukaan eli soittamaan ryhmän mukana, mutta harhautuu ajoittain omaan nautintoon huomaamatta aiheuttamaansa sekaannusta/ahdistusta neuroottisissa subjekteissa.

Psykoottinen subjekti ei tarvitse muita oman nautintonsa välineeksi tai kokee muut häiriötekijöiksi. Äänimaisemaltaan psykoottisten subjektien improvisaation voisi kuvitella olevan täyttä kaaosta – yhteisiä merkitsijöitä ei löydy ja subjektit toteuttavat omaa välitöntä nautintoaan.

Vapaassa implisiittisessä improvisaatiossa on tarpeeksi elementtejä edellä mainituista, jotta aiempien kokemusten aisti-affektillisuus on tarpeeksi samankaltaista, että Asia tulee murhatuksi ja affektin sisältämä jännite purkautuu. Improvisaation aikana subjektin on mahdollista määrittäytyä uudelleen suhteessa Isän nimeen ja omaan neuroottisuuteensa. Vastavuoroinen kokemus voi herättää uudenlaisen kiinnostuksen Toiseen ja määrittellä halun uudella tavalla ulospäin Toiseen suuntautuvaksi.

Aihe palauttaa mieleeni useat varhaisia traumoja kokeneet lapset, joiden muutos on ollut edellä mainitun kaltaista, subjekti on asettunut uuteen asemaan suhteessa traumaansa. Toisaalta on myös potilaita, jotka eivät suostu soittamaan tai lopettavat soittamisen heti kun äänet ovat jollakin tapaa yhteydessä, osutaan samaan ääneen tai syntyy harmonia. Ehkä tässä tapahtuu ”psykoottinen läpilyönti” (Kurki 2012), jossa kosketetaan dis-integroitua, ahdistuksen kyllästävä aluetta, joka aiheuttaa liian voimakkaita tuntemuksia ja ainoa vaihtoehto on katsoa muualle, lopettaa soittaminen, kieltää terapeuttia puhumasta tai vaihtaa puheenaihetta.

Leikki on lapsille tapa purkaa Isän nimelle alistumisen aiheuttamia turhaumia, opetella tulemaan toimeen tyydyttämättömän halun kanssa ja löytää kulttuurin normiston mukaisia tapoja haluta ja saada nautintoa. Miten me aikuiset leikimme ja puramme energiaa? Taiteilijat aiheuttavat kateutta. Ehkä heillä on keino, jolla vapautua hetkeksi neuroottisen subjektin paineista. Eipä ole leveä leipä taiteilijalla, mutta sisällön rikkaus ja subjektin vapaus taitavat uravalinnan usein ratkaista.

Laulu merkitsijänä

Runoja sävelletään, jotta vahvistettaisiin aistimuksellista kokemista. Samaan pyrkii säveltäjä säveltäessään, laulaja laulaessaan ja kuulija kuunnellessaan. Kieli ja musiikki toimivat yhdessä parhaimmillaan toisiaan vahvistaen ja näin tavoittavat tiedostamattomassa sen, joka odottaa. Onko musiikki yksin kieli? Kristeva määrittelee kielen ominaisuuksia: ”Ihmisen toiminta, joka on kokemuksen rajaamista, merkityksen antamista tai kommunikaatiota on siis kieltä” (Myyrä 2007). Musiikki, äänet, melodiat, rytmit ja harmoniat eivät täytä kaikkia määreitä. Musiikki kuvataan toisen asteen kielijärjestelmäksi. Toisaalta vieraan kielen kuunteleminen on kuin improvisaation kuuntelemista. Mieli etsii merkityksiä tutuista kielistä, jääden pyörimään reaalisen ympärille ymmärtämättömänä. Puheen nyanssit ja rytmi aiheuttavat ruumiillisia reaktioita ja ennakoiminen on mahdotonta.

Muodostaessamme mielikuvia tehdessämme musiikkia, palaamme aistimusten lähteelle, ruumiiseen. Cixous toteaa: ”Meidän sisällämme laulaa ensimmäinen nimetön rakkaus ruumiillisena,

ja vasta sitten ottavat kuvat, sanat ja ajattelu sen hallintaansa” (Siltala 2007). Kuten edellä, laulua käytetään usein merkitsemään jotakin meissä syvällä olevaa, osin tavoittamatonta. Laulaminen, äänteleminen tarjoaa yhteyden aistimusten lähteelle, se konkreettisesti värisyttää joka solua ruumiissamme. ”Laulu on laulajan rinnassa syntynyt silloin, kun sumu on raskaana maannut järven aalloilla” tai ”Se kaunis maa on kätkenyt laulun syvälle sairaaseen multaan”. Timo K. Mukka teoksessaan *Maa on syntinen laulu*. Viimeisimmässä lainauksessa yhdistyy kauneus ja sairaus. Merkitty, ”Se”, kaunis maa on kätkenyt hyvän, ehkä subjektin äänen, ehkä seksuaalisuutensa itseensä, tai kulttuurinsa sairaaseen multaan. Onko *Laulu* aina poissa, onko se ollut aina kätkeyty, eikä sitä voi löytää? ”Kauan sitten on sumussa itkien liikkunut laulu”. Tässä *Laulu* liikkuu sumuun verhoutuneena, mikä se on, voisiko sen nähdä ja löytää? Se on kuitenkin kertoman mukaan kuultu kauan sitten.

Koen Mukan tekstit voimakkaasti. Minulle ne ovat tihentymiä, joita on mahdotonta purkaa ja ymmärtää täysin. Näen tekstit vapauden puolustuspuheena ja kuvauksena siitä kuinka uskonnollisissa liikkeissä tai vastaavissa tiukasti normitetuissa kulttuureissa vapaus, aistimuksellisuus, seksuaalisuus ja ruumiillisuus on ankarasti rajoitettua ja annettu saarnamiesten, jumalan edustajien etuoikeudeksi tai tavaksi toteuttaa subjektin halua jumalan nimessä tai muuten valtaa käyttämällä.

Ja kuitenkin runoissa rakkauden ja vapauden voima on väkevien luontokuvien kanssa kahlitsematon, herradiskurssin käskyvallan ulottumattomissa. Mukka itse kutsui romaanin lomassa olevia yhdeksää runoa lauluiksi.

Ehkäpä terapiaryhmän lapset tavoittivat kukin itsessään tuon varhaisen hyvän kokemuksen, *Laulun*, joka hoivasi, tarjosi myötätuntoa ja joka sai soivan muodon yhteisen improvisaation myötä.

Kirjoittaminen sai minut pohtimaan *Laulun* merkitystä. Minkä sisältöjen merkitsijänä *Laulu* toimii? Hellyys, yhteys, lempeys, lohtu, rauha, kuulluksi ja ymmärretyksi tuleminen. *Laulu* on rakkaus. Rakkauslaulu. *Laulu* on kuolema. Joutsenlaulu. Kiitoslaulu. *Laulu* on mysteeri, se liikkuu sumussa.

Laulajan lempeä laulu

*Laulu on laulajan rinnassa syntynyt silloin
kun sumu on raskaana maannut
järven aalloilla
kerran laulajan sydän on täyttynyt kivusta
kauniin lempeän laulun on
laulaja laulanut kerran
kauan sitten on sumussa itkien liikkunut laulu
ja väristen tuskaa ja ikävää
maa on ottanut sen*

*Se kaunis maa on kätkenyt laulun syvälle
sairaaseen multaan
ja sumussa itkee laulajan
syntinen syntinen laulu.
– Mukka: Maa on syntinen laulu*

Kirjallisuus

- Davidkin, Kaj J.** (2013). Kokemuksellinen oppiminen analyttisessä ryhmäpsykoterapiassa. *Psykoterapia*, 32(3), 197.
- Hadley, Susan** (toim.), (2003). *Psychodynamic music therapy: case studies*. New Braunfels, TX: Barcelona Publishers.
- Hellaakoski, Aaro** (1943). Soittaja kuolee. Teoksessa *Uusi runo*. Porvoo: WSOY.
- Kurkela, Kari** (2013). Subjektit, objektit ja affektit persoonallisuuden rakenteessa. *Psykoterapia*, 32(3), 170.
- Kurki, Janne** (2012). Ruohonjuuritason lacanilaista psykodiagnostiikkaa. *Psykoterapia*, 31(2).
- Lehtonen, Kimmo** (2007). Musiikkia, rakas Sigmund! *Psykoterapia*, 26(3).
- Lehtonen, Kimmo** (2010). Musiikki ja psykoanalyysi. Teoksessa *Louhivuori, Jukka & Saarikallio, Suvi* (toim.), *Musiikkipsykologia*. Jyväskylä: Atena.
- Lönnrot, Elias** (2005). *Kanteletar, elikkä, Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä*. Helsinki: SKS.
- Masaru, Emoto**. www.masaru-emoto.net.
- Mukka, Timo K.** (1964). *Maa on syntinen laulu*. Helsinki: Gummerus.
- Myyrä, Johannes** (1989). Musta aurinko: Julia Kristevan ajatuksia depression semiotiikasta. *Psykoterapia*, 3.
- Myyrä, Johannes** (1991). Mistä lakanasta te puhutte? *Psykoterapia*, 1–2, 25–32.
- Myyrä, Johannes** (1993). Niin yksin kuin olen aina ollut... *Psykoterapia*, 1, 54–64.
- Myyrä, Johannes** (2001). Sanat sen sanomiseen. *Psykoterapia*, 20(4), 238–244.
- Myyrä, Johannes** (2007). Unen kieli ja tulkitsijan valinta. *Psykoterapia*, 26(2).
- Onerva, L.** (1910) Ihminen. Teoksessa *Särjetyt jumalat*. Helsinki: Otava.
- Pylkkänen, Leena** (2004). Sándor Ferenczi: psykoanalyysin Wise Baby. *Psykoterapia*, 23(4).
- Raitasalo, Aune** (2004). Masennus. Teoksessa *Brummer, Matti & Enckell, Henrik* (toim.), *Lasten ja nuorten psykoterapia*. Helsinki: WSOY.
- Segal, Hanna** (1994). Melanie Klein ihmismielen ymmärtäjänä. Helsinki: Yliopistopaino. Alkuperäisteos: *Introduction to the work of Melanie Klein*, 1964.
- Siltala, Pirkko** (2007). *Askelista, jotka otamme: psykoanalyttisia esseitä*. Helsinki: Therapeia-säätiö.
- Siltala, Pirkko** (2012). *Psykoanalyttisia esseitä*. Espoo: Prometheus.
- Syvänen, Kari** (2005). *Vastatunteiden dynamiikka musiikkiterapiassa*. Jyväskylä: Yliopistopaino.
- Wigram, Tony** (2004). *Improvisation: methods and techniques for music therapy clinicians, educators and students*. London: Jessica Kingsley Publishers.